

ISTORICUL ZENOVIE PÂCLIȘANU ȘI SURSELE SALE
CAP. "SUB EPISCOPUL GRIGORIE MAIOR (1773 - 1782)", DIN
ISTORIA BISERICII ROMÂNE UNITE

Moștenirea istorică scrisă și tipărită, atât cât a mai rămas de pe urma activității documentare și științifice a lui Zenovie Pâclișanu, este vastă și variată, concretizată în cărți, articole, comunicări, studii și note, în care abordează diferite aspecte din istoria națională a românilor ardeleni în evul mediu, epoca modernă și contemporană. În încercarea de-a surprinde dimensiunile unui discurs istoric contemporan care se apropie de parametrii unor modele eminente, dacă ne gândim la Ioan Lupaș, Silviu Dragomir, Gh. I. Brătianu, P. P. Panaitescu, poposim asupra unui istoric, cu un destin omenesc și profesional care a înregistrat cote dramatice.

Zenovie Pâclișanu este un nume mai puțin sau deloc cunoscut atât de către publicul larg, cât și în mediile universitare¹. Ocolit, ignorat de istoriografia contemporană², datorită viziunii sale politice, activității sale diplomatice și naționale desfășurate începând cu deceniul al doilea al secolului al XX-lea, în calitate de director general în Ministerul cultelor și artelor, cât și pentru că a aparținut, ca formație intelectuală și practică bisericii greco-catolice³.

Diplomat și preot greco-catolic, Zenovie Pâclișanu s-a născut la Straja (județul Alba), în 1886, în familia agricultorului Timofte Pâclișanu. A fost inițiat în tainele învățaturii de către dascălul Ion Gligorescu, după care a urmat cursurile inferioare ale Liceului "Majláth Gusztáv" din Alba Iulia, pentru ca în anii 1898-1906 să se numere printre elevii Gimnaziului Greco-Catolic din Blaj⁴. Bursier al Mitropoliei Române Unite din Blaj, la Budapesta, va audia între anii 1906-1910 cursurile Facultății de Teologie, în cadrul Universității Ungare Regale de Științe, iar între anii 1910-1916, ca membru al Institutului Augustineum, va urma cursurile Facultății de Teologie a Universității din Viena.

La sfârșitul stagiului va susține, în 4 decembrie 1916, sub conducerea profesorului Călestin Wolfsgrüber dizertația "Relatio Rumenorum e terris coronae Sancti Stephani ad reformationem soec. XVI et XVII", moment care va marca obținerea titlului de doctor în teologie și istorie⁵.

După încheierea studiilor universitare de la Viena, Zenovie Paclișanu revine la Blaj. Aici, va activa pentru un timp ca profesor la Academia Teologică Greco-Catolică și va fi între anii 1916-1919, bibliotecar la Biblioteca Arhidiecezană⁶, calitate în care va depune o susținută activitate organizatorică.

Membru corespondent al Academiei Române (ales din 1919) autorul *Istoriei Bisericii Române Unite (IBRU)* a colaborat la mai multe reviste de profil ori de cultura, începând cu deceniul al doilea al secolului al XX-lea. Amintim dintre acestea: *Analele Academiei Române*, *Memoriile Secțiunii istorice*, *Unirea* (București), *Convorbiri literare*, *Cultura Creștină*, *Unirea* (Blaj), *Revista istorică*, *Revue de Transylvanie* ș. a.

---

¹ Informații privind viața și activitatea lui Zenovie Pâclișanu la: *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, "Minerva", 1929, p. 739; Ana Hinescu, Arcadie Hinescu, *Oameni de ieri și de azi ai Blajului. Mic dicționar*, Blaj, Eventus, 1944, p. 144-145; Ovidiu Ghitta, *Contribuția lui Zenovie Pâclișanu la istoria Maramureșului*, în *Studia Universitatis Babeș-Bolyai. Series Historia*, XXXV, 2, 1990, p. 91-96; Lucian Predescu, *Enciclopedia Cugetarea. Material românesc. Oameni și înfăptuiri*, Buc., "Cugetarea - Georgescu Delafraș", 1940, p. 625; Iacob Mârza, *Zenovie Pâclișanu bibliotecar la Blaj (1916-1919)*, în *Biblioteca și cercetarea*, XX, 1996, p. 122 - 129; idem, *Zenovie Pâclișanu colaborator la "Revista Istorică română" (1943-1944)*, în *Revista istorică*, VII, 11-12, 1996, p. 927 - 934; idem, *Formația școlară a lui Zenovie Pâclișanu (Perioada gimnaziului superior din Blaj. 1898-1906)*, în *Apulum*, XXXV, 1998, p. 467 - 486.

² Nu trebuie trecut cu vederea că, datorită orientării sale politice și religioase, Zenovie Pâclișanu nu este amintit în *Enciclopedia istoriografiei românești* din 1978.

³ *Minerva. Enciclopedie română*, Cluj, "Minerva", 1929, p. 739; Ana Hinescu, Arcadie Hinescu, *op. cit.*, Blaj, Eventus, 1944, p. 144-145; Ovidiu Ghitta, *op. cit.*, p. 91 - 96; Lucian Predescu, *op. cit.*, p. 625; *Biblioteca și cercetarea*, XX, 1996, p. 122 - 129; *Revista istorică*, VII, 11-12, 1996, p. 927 - 934; *Apulum*, XXXV, 1998, p. 467 - 486.

⁴ Vezi, *Apulum*, XXXV, 1998, p. 467 - 486, *art. cit.*; cf. și Cornel Sigmirean, *Église et école. Le rôle de formations ecclésiastiques dans formation de l'élite intellectuelle roumaine à l'époque moderne*, în *Ethnicity and Religion in Central and Eastern Europe*, by Maria Crăciun, Ovidiu Ghitta, Cluj, "C.U.P.", 1995, p. 302 - 309.

⁵ I. Mârza, "... a întârit a fapta ceea ce a scris...", în *Astra*, Brașov, 5 (XX), mai 2000, p. 37 - 40.

⁶ *Biblioteca și cercetarea*, XX, 1996, p. 122 - 129, *art. cit.*

N. Iorga spunea despre Pâclișanu: "Dintre tinerii clerici,....d-l Zenovie Pâclișanu din Blaj a dovedit o deosebită putere dialectică în susținerea energică, adesea pasionată până la nedreptate a părerilor sale. Foarte bine informat lucrând neconținut la adăugarea notelor sale, având cunoștința perfectă a limbii maghiare și o foarte bună inițiere în literatura respectivă, dl. Pâclișanu a dat nu odată științei noastre rezultate nouă"⁷.

Zenovie Pâclișanu va consacra numeroase pagini studierii istoriei românilor în epoca luminilor. Am putea menționa în acest sens *Luptele politice ale românilor ardeleni din 1780-1792* (1923) și *Corespondența din exil a episcopului Inochentie Micu-Klein 1746-1768* (1924), ș. a. Capitală rămâne însă *IBRU*, consacrată unui moment crucial din istoria devenirii noastre naționale de acum 300 de ani prin unirea unei părți a românilor transilvăneni cu Biserica Romei. Momentul 1700 este interpretat din perspective diferite, de natură culturală, ecleziastică și politică, de istoriografia contemporană. Susținerea sau contestarea originalității actelor fundamentale ale unirii, misterul care planează asupra personalităților angrenate în jocul intereselor transilvănene din epocă, diversitatea opiniilor în ceea ce privește semnificația istorică a fenomenului sunt elemente care continuă să atragă interesul analizei istorice⁸.

Atanasie a pus "piatra de temelie", Inochentie Micu preluând ștafeta, a deschis orizontul renașterii naționale din Transilvania. Generația care i-a urmat a înzestrat națiunea cu o elaborată teorie istorică, al cărei rol nu a fost doar cel de a fundamenta ideologic luptele politice ale națiunii, ci și de a reda demnitatea și mândria unui popor obidit și umilit de veacuri.

Petru Pavel Aron își va pune amprenta asupra dezvoltării școlilor de la Blaj, însă vicariatul său va sta sub semnul mișcării călugărului Sofronie, când Unirea va cunoaște un regres. Urmașul lui P. P. Aron în scaunul episcopal de la Blaj a fost Atanasie Rednic (1764-1772), al cărui nume se leagă de înființarea regimentului românesc de graniță din Țara Năsăudului, instituție care a contribuit mult la consolidarea Unirii.

Intellectualii formați la școlile de la Blaj și de la Năsăud vor fi cei care vor aduce contribuția hotărâtoare în propagarea și consolidarea greco-catolicismului.

O descriere a Transilvaniei, redactată în 1773, pentru uzul comandamentului militar, caracterizează astfel situația confesională a românilor: "cu Unirea și schisma este la fel ca și cu fluxul și refluxul"⁹. Imaginea acoperea bine realitatea, iar dacă "dezmembrarea" consfințise refluxul determinat de mișcarea lui Sofronie, fluxul urma să fie opera neobositului episcop Grigore Maior, omul care a folosit marile sale înzestrări¹⁰ în acțiunea de propagare și consolidare a Unirii.

După o selecție evident subiectivă, ne vom opri asupra cap. VIII a *Istoriei Bisericii Unite*, de Zenovie Pâclișanu, intitulat "Sub episcopul Grigorie Maior 1773-1782"¹¹. Vom încerca prezentarea capitolului sub aspectul problematicii.

Gavril (prin călugărie Grigore) Maior s-a născut în 1715 în familia unui preot din Sărvad (Sălaj). A învățat în școli catolice, absolvind în 1737 clasa de retorică la Institutul Iezuit din Cluj. Este trimis ca bursier la Roma, la Colegiul Urban al Congregației de Propaganda Fide, alături de Silvestru Caliani și P. P. Aron. După șapte ani de studii în Cetatea Eternă, Grigore Maior se întoarce în țară, având două doctorate, în filozofie și teologie, și fiind uns ca preot (la Sf. Atanasie din Roma în 1745): "Plin de optimism și neastâmpăr cu toată vârsta destul de înaintată, lipsit de formalismul rapid al lui Atanasie Rednic, de o îndrăzneală care uimește [...] vorbitor de inepuizabile resurse de stăpânire a maselor populare, așa se prezintă nouă cepetenie bisericească a Românilor Uniți când urcă în vârstă de

⁷ Cf. *Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXIX, 1916-1919, ședința din 5 iunie 1919; *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, XXXV, 2, 1990, p. 91 - 96, art. cit.

⁸ Spre exemplificare vezi lucrări pro sau contra unirii de la 1700, ca să citez doar câteva nume: *Biserica Română Unită între anii 1700-1918*, art. *Unirea românilor transilvăneni cu Biserica Romei*, de Pamfil Cârnațiu, Madrid, 1952; O. Bârlea, *Unirea românilor 1697-1701*, în *Perspective*, an VII, nr. 49-50, iul-dec 1990; Maria Someșan, *Începuturile Bisericii Române Unite*, Edit. All, 1999; Stefan Lușă, *Biserica Ortodoxă Română*, an 1, XVII, nr. 1-2, ian-feb 1949, p. 35 - 64; Dumitru Stăniloae, *Uniatismul din Transilvania. Încercare de dezmembrare a poporului român*. Buc. 1973; Silviu Dragomir, *Românii din Transilvania și unirea cu Biserica Romei*, edit. Arhiepiscopia Ortodoxă Română a Vadului, Feleacului și Clujului, Cluj, 1990, ș. a.

⁹ M. Bernath, *Habsburgii și începuturile formării națiunii române*, Cluj, 1994, p. 214.

¹⁰ Maria Someșan, op. cit., p. 117 - 126.

¹¹ *Perspective*, 65-68, iunie-iulie, 1995

59 de ani Scaunul episcopesc al Blajului”¹². După moartea lui Atanasie Rednic, probabil în sinodul din 7 noiembrie 1773, la care au participat 40 de protopopi și care este singurul sinod în scurta lui vladicie, are loc instalarea solemnă.

Ca urmare a vizitațiilor canonice a reușit să convertească peste 500 de sate, fapt pentru care merită – în viziunea lui Pâclișanu, și nu numai – pe drept cuvânt numele de “al doilea Întemeietor al Unirii”¹³.

Preocupările filozofice, istorice și filologice ale primei generații de intelectuali, care l-a avut pe episcopul Ioan I. Micu-Klein drept precursor și pe Grigorie Maior mentor, vor face ca Blajul să devină punctul de pornire a Școlii Ardelene. În studiul său asupra iluminismului transilvan, Pompiliu Teodor reliefează marele merit al lui Grigorie Maior în întreținerea la Blaj a acelui climat cultural, care a constituit mediul de cristalizare a Școlii Ardelene: “Teolog prin formație, episcopul se avântă în noile condiții ale preiozefinismului în acțiunea de luminare a neamului prin istorie. El a fost mentorul prin excelență al generației de cărturari ce au alcătuit, pornind de la orizonturile culturii europene, Școala Ardeleană a culturii românești”¹⁴.

Pentru o mai bună cunoaștere a scrisului lui Zenovie Pâclișanu, a ductului istoriografic, vom încerca să surprindem câteva aspecte ale sursologiei în *IBRU.*, apelând în mod fortuit doar la capitolul 8, “Sub vicariatul lui Grigorie Maior 1773-1783”¹⁵. Capitolul beneficiază de 142 de note, în care constată editorul lucrării, O. Bârlea¹⁶, sursologia sub aspectul spectrului istoriografic este suficient de bogată și variată, incluzând izvoare diplomatice (interne și externe) și narative inedite și editate, sinteze și lucrări generale, articole, studii și comunicări.

Sursele documentare au fost obținute în urma investigațiilor în Arhiva Mitropoliei Greco-Catolice din Blaj, Arhiva Episcopiei Unite din Oradea, Biblioteca Academiei Române, Biblioteca Arhidiecezană din Blaj, Biblioteca Episcopiei Unite din Oradea și chiar din arhiva personală¹⁷, fără să omitem valorificarea istoriografiei române și străine asupra problemei naționale, existentă în literatura de specialitate până în deceniul al treilea al secolului XX¹⁸.

În privirea retrospectivă asupra *Dezvoltării istoriografiei române din Transilvania în sec. XV-XIX*, I. Lupaș pune contribuțiile lui Zenovie Pâclișanu alături de cele ale lui A. Șaguna, N. Tincu-Velia, A. Bunea, Gh. Bogdan-Duică, G. Popoviciu, Șt. Pop, Al. Lapedatu, Silviu Dragomir, Onisifor Ghibu, Șt. Meteș, Al. Țiglea, Șt. Lupșa, de altfel figurile reprezentative ale istoriografiei transilvănene din a doua jumătate a secolului XIX și începutul secolului XX¹⁹. Desigur, surprindem și apelul autorului *IBRU* la lucrările lui Petru Maior, *Istoria Bisericii Românilor* ori la texte redactate de Samuil Klein, *Istoria manuscrisă bisericească*. Sursologia de care a dispus Zenovie Pâclișanu în momentul redactării lucrării câștigă în consistență istoriografică, dacă avem în vedere izvoarele citate în epoca Romantismului. Ne gândim în acest sens la Timotei Cipariu, *Acte și fragmente*, Blaj, 1855, fără să-l uităm pe I. M. Moldovan cu, *Acte sinodale*, I, Blaj, 1869.

Sursele de diferite categorii, utilizate în cunoștință de cauză de Zenovie Pâclișanu în *IBRU*, sunt mult mai diverse decât cele menționate până acum. Cunoscător al limbii izvoarelor și beneficiar al unei bune informații de specialitate, el a reluat din unghiuri critice înfăptuirile anterioare, deschizând totodată direcții noi. Chiar dacă în unele situații abundă factologicul și unele clișee ale istoriografiei greco-catolice²⁰, iar o parte a informației nu mai rezistă criticii istorice actuale, Zenovie Pâclișanu a adus reale contribuții privind relațiile românilor cu religiile apusene, istoricul vechilor mânăstiri, organizarea internă a Bisericii Ortodoxe, situația materială a preoțimii, biografiile unor episcopi sau hotarele primelor eparhii.

¹² *Ibidem*, p. 135.

¹³ Zenovie Pâclișanu, *Spiritul Blajului*, în *Cultura Creștină*, XX (1940), p. 629; idem, *Perspective*, p. 136-147; cf. și *Biserica Unită între anii 1700-1918*, Madrid, 1952, p. 99.

¹⁴ Pompiliu Teodor, *Interferențe iluministe europene*, II, Cluj, 1984, p. 148.

¹⁵ *Perspective*, 65-68, iulie-iunie, 1994-1995.

¹⁶ *Ibidem*, XIV-XVI, 53-60, 1991-1993, p. 19-195.

¹⁷ Zenovie Pâclișanu, *Luptele politice ale românilor ardeleni din anii 1790-1792. Studiu istoric cu anexa documentare*, Buc., 1923, p. 1-113.

¹⁸ *Ibidem*

¹⁹ I. Lupaș, *Scrieri alese*, vol. I, Cluj-Napoca, 1977, p. 127.

²⁰ *Studia Universitatis Babeș-Bolyai*, XXXV, 2, 1990, p. 91-96, art. cit.

Întâlnim un orizont istoriografic variat, de la istoriografia romantico-liberală și pozitivistă (autorul însuși încadrându-se în curentul de factură pozitivistă) până la texte reprezentative pentru noul spirit critic sau sfera preocupărilor eclectice.

Cu toate că capitolul VIII, "Sub episcopul Grigorie Maior 1773-1782"²¹, nu abundă în trimiteri bibliografice în comparație cu capitolele anterioare cuvântul "Către cititor"²², capitolul XX "Episcopul Ioan Inocențiu Micu-Klein"²³ și capitolul II "Alegerea și numirea lui Petru Aron. Lupta împotriva instituției teologului"²⁴, putem spune că avem de-a face cu un orizont istoriografic variat. Amintim în acest sens apelul autorului IBRU la lucrarea lui D. Găzdaru, *Contribuțiile la relațiile lui Grigorie Maior, Gh. Șincai și Petru Maior cu Roma*, Iași, 1933 sau la Iacob Radu, *Doi luceferi lucitori*, București, 1924. Nu scăpăm din atenție citarea lucrărilor lui Augustin Bunea (*Din istoria românilor. Episcopul Ioan Inocențiu-Klein (1728-1751)*), Blaj, 1900 și *Episcopul P. P. Aron și Dionisie Novacovici*). Totodată este menționat I. Ardeleanu cu *Istoria diecezei române greco-catolice a Orăzii*, II, Blaj, 1888, iar istoricul Toth Zoltán este prezent cu cartea *Az erdélyi román nacionalismus első százada 1697 - 1792*, Budapesta, 1946.

Chiar dacă nu-i lipsesc pe alocuri accente critice ori tonuri confesionale, IBRU se fundamentează pe izvoare de arhivă și bibliotecă și dispune de o vastă paletă istoriografică.

Orizontul istoriografic și livresc propus de autor nu exclude lucrări reprezentative pentru scrisul istoric românesc din secolele XVIII-XX (cu texte semnificative pentru iluminism, romantism, criticism și pozitivism). O. Bârlea făcea următoarele considerații pe marginea sursologiei la Zenovie Pâclișanu: "Marele dar al IBRU a lui Zenovie Pâclișanu stă în faptul că el și-a construit această Istorie bazându-se pe largi izvoare. A cunoscut tot ce s-a scris. În afară de lucrările publicate, el a mers și la surse. A răsfoit Biblioteca Centrală din Blaj, a văzut Arhiva Mitropoliei din Blaj, a parcurs documentele de la Episcopia Română Unită din Oradea și a luat contact cu colecțiile de documente realizate de mai mulți în Apus. Fiecare informație are la bază izvor. S-ar putea ca unii să afle izvoarele lui Zenovie Pâclișanu prea sărace. Ele însă sunt de o deosebită importanță și tind să redea adevărul. În deosebi Școala Ardeleană și problema naționalității românești și a moștenirii romane au avut în acel timp ca centru Blajul. ..., dar adevărul pentru acest timp trebuie legat de mănăstirea din Blaj. Pâclișanu în ceea ce ne dă în Istorie, e un măiestru. Pe spusele lui pot alții desigur adăuga noi știri, ca împreună să formeze o Istorie mai plină"²⁵.

"Încercarea de a scrie Istoria Bisericii Române Unite va părea multora îndrăzneată. și, în adevăr, este, căci lipsesc condițiile indispensabile scrierii unei lucrări de sinteză. Lipsesc lucrările speciale - spunea Pâclișanu în cuvântul "Către cititor" redactat la București, în 8 octombrie 1949²⁶. Această mărturie vine tocmai în sprijinul ideii creării acelei "Istoriei pline"²⁷ îndemnând cercetătorul la studiu și analiză, căci același Pâclișanu în finalul cuvântului "Către cititor" - spunea că "interpretarea este o provincie particulară a înțelegerii".

Planul istoricului era acela de a redacta istoria Bisericii Române Unite până la anul 1853, însă împrejurări nefericite l-au determinat să-și întrerupă cercetările, "evenimentele tragice din toamna anului 1948 împiedicând continuarea unei munci care mi-a oferit atâtea satisfacții nebănuite"²⁸.

Arestat și torturat, dr. Zenovie Pâclișanu va muri, la Ministerul Securității Statului, în timpul unei anchete, la 31 octombrie 1957, în vârstă de 71 ani, din cauza insuficienței cardiace²⁹.

²¹ *Perspective*, XIV-XVI, 53-60, 1991, p. 19 - 195.

²² *Buna vestire*, Roma, XIV, 3-4, 1975, p. 21 - 94.

²³ *Ibidem*, XVI, 3-4, 1977, p. 5 - 115.

²⁴ *Perspective*, p. 19 - 83.

²⁵ *Ibidem*, XIV-XVI, 65- 68, 1994-1995, I.

²⁶ *Buna vestire*, XIV, 1975, p. 21.

²⁷ *Ibidem*, *passim*.

²⁸ *Perspective*, XVII, 65-68, iulie 1994-iunie 1995, p. 4. Potrivit O. Bârlea, "Înainte de întemnițare el și-a cules florile, le-a dat la 8 oct 1949 o Prefață și le-a trimis în Occident" (O. Bârlea, *Perspective*, *Observări*, p. 11).

²⁹ Iacob Mârza, Claudiu Secașiu, *Destinul în detenție al preotului și istoricului Zenovie Pâclișanu (1949-1953, 1957). Două mărturii documentare*, în *Studia Universitatis „Babeș-Bolyai”. Teologia Graeco-Catholica Varadiensis*, XLXVI, 2001; Claudiu Secașiu, *Istoricul Zenovie Pâclișanu în închisorile comuniste (1948-1953, 1957), documente inedite*, în *BCȘS*, 5, Alba Iulia, 1999, p. 221 - 234; I. Mârza, "... a întării cu fapta ceea ce a scris..." , în *Astra*, Brașov, 5 (XX), mai 2000, p. 37 - 40.

Ocolit de istoriografia comunistă din motive politice și religioase, cel ce "... a întărit cu fapte ceea ce a scris..."³⁰ astăzi își recâștigă locul binemeritat alături de corifeii ai istoriografiei românești. El a lăsat posterității o istorie a Bisericii, nu numai Unite, ci o istorie a Bisericii Române.

ECATERINA PUIA
Universitatea „1 Decembrie 1918”
Alba Iulia

**ZENOVIE PÂCLIȘANU AND HIS SOURCES.
CHAPTER „UNDER THE BISHOP GRIGORE MAIOR” FROM „THE HISTORY OF
THE UNITED ROMANIAN CHURCH”**

SUMMARY

A historian, a priest and a diplomat. Zenovie Pâclișanu (1866-1957) has left to the posterity an impressive article on the United Romanian Church. The present article, through the 8th chapter – *Sub episcopul Grigore Maior 1773-1782 (Under the Bishop Grigore Maior 1773-1782)* - catches some of the source logical aspects in *The History of the United Romanian Church*.

The tackled sources from a historiography point of view are fairly varied and ample, comprising diplomatic sources (internal and external) and narrative sources, published and unpublished, syntheses and general works, articles, studies and essays.

---

³⁰ *Astra, loc.cit.*